

Socijalno prilagođavanje vojnika za vreme vojnog roka

Gordana Dedić

Vojnomedicinska akademija, ZPM, Odeljenje za mentalno zdravlje i vojnu psihologiju,
Beograd

Socijalno prilagođavanje vojnika na vojnu sredinu uključuje međusobni odnos vojnika i njegove okoline, integrisanost u kolektiv i sposobnost da ostvari svoju ulogu u okviru vojnog okruženja, kao i odnose koji postoje van vojnog kolektiva. Cilj istraživanja je utvrđivanje dinamike socijalnog prilagođavanja vojnika za vreme služenja vojnog roka. Istraživanje je izvršeno na grupi vojnika iz dva voda Vojske Srbije i Crne Gore, koji su prema vremenu ispitivanja podeljeni u tri podgrupe: nakon prvog meseca od dolaska u jedinicu, nakon obuke i pred kraj služenja vojnog roka. U ispitivanju su korišćeni sociodemografski upitnik i skala samoprocene socijalne adaptacije. Značajnost razlika između podgrupa ispitanika izvršena je pomoću t-testa. Zaključeno je da su zadovoljstvo profesionalnom ulogom i kvalitet odnosa vojnika sa drugovima u jedinici najveći za vreme obuke, dok je kvalitet korišćenja slobodnog vremena najmanji na kraju vojnog roka.

K l j u č n e r e č i : kadar, vojni; adaptacija, socijalna; adaptacija, psihološka; međuljudski odnosi; upitnici.

Uvod

Socijalno prilagođavanje se definiše kao odnos koji jedna osoba uspostavlja sa svojim okruženjem ili sposobnost te osobe da ispuni svoju ulogu u takvom okruženju kroz rad, društvene aktivnosti i odnose sa partnerom i porodicom. Socijalno prilagođavanje je odraz interakcije jedne osobe sa drugim osobama i ostvaruje se kroz prihvatanje svoje uloge u funkcionisanju. Specifične oblike ponašanja koji karakterišu jednu ulogu, osoba prihvata kao odgovarajuće, prihvata obeležje te svoje uloge, a zatim se prilagođava normama odgovarajuće veće podgrupe kojoj pripada. Socijalno prilagođavanje nije jedinstven ili globalni koncept već uključuje funkcionisanje jedne osobe u različitim socijalnim ulogama. Osnovna uloga zavisi od godina života i osobina ličnosti svake osobe. Uloge se mogu prilično modifikovati zavisno od ličnosti, kulturnih i porodičnih očekivanja. Na socijalno prilagođavanje takođe utiče i unutrašnje psihičko i fizičko stanje. Očekuje se da zdrave odrasle osobe funkcionišu u okviru svog profesionalnog, porodičnog i bračnog okruženja (1, 2).

Socijalno prilagođavanje vojnika na vojnu sredinu podrazumeva izgrađivanje harmoničnih odnosa sa drugim ljudima, integrisanost u vojnički kolektiv i sposobnost da ostvare svoju ulogu u okviru vojnog okruženja, kao i odno-

se van vojnog kolektiva, sa porodicom i devojkom, odnosno suprugom.

U našem istraživanju problema adaptacije vojnika na vojnu sredinu utvrđeno je da je u tom periodu najznačajniji uzrok frustracije problem uspostavljanja interpersonalnih odnosa sa drugim vojnicima, a da im drugarstvo to olakšava (3, 4). Kvalitet života vojnika za vreme služenja vojnog roka što podrazumeva sposobnost da u skladu sa intrapsihičkim sposobnostima (dobro zdravstveno stanje, psihičke, emocionalne i intelektualne funkcije) učestvuju u profesionalnim aktivnostima, koje postavlja vojna sredina, kao i sposobnost da učestvuju u društvenim aktivnostima, kako onim vezanim za vojnu sredinu tako i za svoju porodicu. Našim istraživanjima kvaliteta života vojnika za vreme služenja vojnog roka utvrđeno je da on prvenstveno zavisi od interpersonalnih odnosa sa drugim vojnicima, zatim od intrapsihičke osnove i prilagođenosti na zajedničke predmete i aktivnosti, a da ne zavisi od profesionalne uloge vojnika (5). Navedenim istraživanjima je zajedničko da je u njima uočen značaj socijalnog prilagođavanja vojnika na vojnu sredinu, posebno značaj uspostavljanja interpersonalnih odnosa vojnika sa svojim drugovima.

Naš rad predstavlja nastavak prethodnih istraživanja. Ima za cilj utvrđivanje dinamike socijalnog prilagođavanja

vojnika za vreme služenja vojnog roka, posebno dinamiku uspostavljanja interpersonalnih odnosa vojnika sa svojim drugovima.

Metode

Istraživanje je izvršeno u grupi vojnika iz dva voda jedinice pešadije Vojske Srbije i Crne Gore, a sprovedeno je u tri različita vremenska perioda u toku služenja vojnog roka vojnika iz posmatrane grupe i to: u prvom mesecu nakon dolaska vojnika u jedinicu, zatim nakon završene obuke i na kraju služenja vojnog roka, pred njihov otpust iz jedinice.

Na ovaj način dobijene su tri podgrupe vojnika. U prvoj podgrupi su 63 vojnika ispitivani na početku vojnog roka, druga 53 vojnika ispitivani na kraju obuke i treća 38 vojnika ispitivani na kraju vojnog roka. Napominjemo da je broj vojnika u svakoj podgrupi zavisio od prisustva vojnika iz dva posmatrana voda u vreme ispitivanja, a različit broj ispitanika iz svake podgrupe je bio posledica njihove odsutnosti zbog straže, bolovanja i sl.

U ispitivanju su korišćeni sociodemografski upitnik i skala samoprocene socijalne adaptacije SASS (Social Adaptation Self-evaluation Scale) (6). Podaci su dobijeni grupnim ispitivanjem za svaku od tri podgrupe ispitanika.

Na osnovu sociodemografskog upitnika je utvrđeno da su vojnici prosečnog uzrasta 21,8 godina, sa prosečno završenih 9,85 razreda škole.

Obrada podataka je izvršena u statističkom paketu programa SPSS (Statistic Packet Society Science for Windows XP).

Za svaki ajtem SASS izračunati su srednja vrednost ($\bar{x}$) i standardna devijacija (SD), za svaku podgrupu vojnika posebno. Značajnost razlika u sociometrijskim pokazateljima između podgrupa ispitanika izvršena je pomoću t-testa. Podaci su prikazani tabelarno.

Skala samoprocene socijalnog funkcionisanja se koristi više od 30 godina (7, 8). Proizišla je iz SAS (Social Adjustment Scale) koju su osmislili Weissman i Bothwell 1976. godine, ona predstavlja modifikaciju skale SSIAM (Structured and Social Interview to Assess Maladjustment) koju su konstruisali Gurland i saradnici 1972. godine (9–11).

SASS je validna, jednostavna i jeftina metoda kojom se mere problemi u socijalnom funkcionisanju jedne osobe. Omogućuje rutinsku procenu socijalne adaptacije, perspektive ega, procenu sebe i svog okruženja, uključujući sopstveno ponašanje i socijalnu motivaciju. Prilagodljiva je promenama oblasti socijalnog funkcionisanja, interakcija, globalnog socijalnog stava i samopercepcije (7).

Primena SASS se posebno koristi kod depresije s obzirom da su problemi u socijalnom funkcionisanju često udruženi sa depresijom i odražavaju se na odnose bolesnika sa porodicom, prijateljima i društvom u celini (1, 12–15). Takođe se pomoću SASS procenjuje i reagovanje bolesnika na lečenje antidepresivima s obzirom da zbog farmakoterapije dolazi do povlačenja simptoma depresije, a problemi u soci-

jalnom funkcionisanju često traju i dalje (7, 16–18). SASS se takođe koristi i za evaluaciju socijalnog funkcionisanja kod ambulantno lečenih psihotičnih bolesnika (19).

Određivanje pouzdanosti i validnosti, utvrđivanje normalnih vrednosti i standardizovanje SASS izvršena je u različitim državama. Tako postoji francuska (1, 20), španska (17), portugalska (18) i japanska (13) verzija SASS. Evaluacija originalne američke skale izvršena je na britanskoj populaciji žena (21). Takođe je izvršeno testiranje validnosti SASS sa ciljem utvrđivanja različitih kliničkih mogućnosti kod osoba sa depresijom, bulimijom, paničkim poremećajem i kod osoba zavisnih od kokaina (13, 18, 22). Validnost i pouzdanost SASS-SMI (Social Adjustment Scale for the Severely Mentally Ill) je ispitana i na uzorku bolesnika sa psihozom (23).

Pomoću SASS socijalno prilagođavanje se procenjuje na tri načina: na osnovu uloge u funkcionisanju: rad, dokolica (odmor, zabava, socijalni i kulturni interesi), odnosi sa članovima porodice (supružnici, roditelji) i funkcionisanje u široj socijalnoj sredini; na osnovu opisnih kategorija funkcionisanja (prihvatanje pravila socijalne sredine, interpersonalni odnosi, osujećenja i osećanja) i na osnovu ukupnog skora svih ajtema (6, 7, 17, 18, 21).

Skala koju smo koristili u našem istraživanju sadrži pitanja identična originalnoj verziji skale s tim da se pitanja odnose na život i rad ispitanika u vojnoj sredini što je njena specifična primena. S obzirom da se odgovori u ajtemima odnose na život i rad ispitanika za period unazad mesec dana kao što je i predviđeno uputstvom, to znači da je ispitivanjem obuhvaćen ceo period služenja vojnog roka, od dolaska vojnika na odsluženje vojnog roka do kraja služenja vojnog roka.

Na uloge funkcionisanja se odnosi 8 ajtema i to: na rad, dokolicu (odmor, zabava, socijalni i kulturni interesi) se odnose ajtemi: kvalitet slobodnog vremena, zainteresovanost za vannastavne aktivnosti, uključenost u društvene aktivnosti; na odnose sa članovima porodice ajtemi: kontakti sa porodicom, kvalitet odnosa u porodici; a na funkcionisanje u široj socijalnoj sredini ajtemi: zadovoljstvo dužnostima, zadovoljstvo obukom i uživanje u dužnostima u vojsci.

Opisne kategorije funkcionisanja vojnika u vojnoj sredini sadrže 13 ajtema koji opisuju tri oblasti funkcionisanja: prihvatanje pravila socijalne sredine, zatim interpersonalni odnosi: društvenost, aktivno društveno ponašanje, kvalitet odnosa sa drugovima, kvalitet odnosa sa vojnim kolektivom, socijalna privlačnost. Na osujećenja se odnose ajtemi: teškoće u rukovanju novcem, teškoće u komunikaciji sa drugovima, osećaj odbačenosti, a na osećanja: radoznalost, intelektualne preokupacije, sujeta, upravljanje okolinom.

Treći način procene socijalnog prilagođavanja je izvršen na osnovu ukupnog skora svih ajtema.

Svaki ispitanik procenjuje ajteme na četvorostepenoj skali od 0 do 3. Odgovori u ajtemima se razlikuju ali skor 3 uvek označava normalno funkcionisanje dok skorovi 0 ili 1 označavaju probleme u funkcionisanju. Izuzetak čine ajtemi 17, 18 i 20 u kojima se sa 0 označava prisustvo, a sa 3 odsustvo problema. Ukupni skor svih ajtema iznosi od 0 do 63 (8).

Rezultati i diskusija

Rezultati subjektivne procene socijalnog funkcionisanja vojnika u vojnoj sredini dobijeni pomoću SASS prikazani su u tabelama 1 i 2. Tabela 1 prikazuje uloge funkcionisanja vojnika u vojnoj sredini, a tabela 2 opisne kategorije funkcionisanja vojnika u vojnoj sredini.

ali, takođe, i ulogu funkcionisanja koja se odnosi na odnos sa članovima svoje porodice dok najmanje vrednuju svoju ulogu u funkcionisanju vezanom za dokolicu. Ovako dobijen nalaz ukazuje na značaj koji vojnici pridaju uspostavljanju interpersonalnih odnosa sa drugovima u jedinci, a takođe i sa porodicom.

Tabela 1**Uloge funkcionisanja vojnika u vojnoj sredini**

Ajtemi skale SASS	podgrupa	$\bar{x}$	SD	p 1/2	p 2/3	p 1/3
Rad, dokolica						
Zainteresovanost za vannastavne aktivnosti	1	1,3333	0,9504	0,326	0,869	0,248
	2	1,6792	0,8721			
	3	0,6316	0,7857			
Kvalitet slobodnog vremena	1	1,6508	0,6263	0,014	0,061	0,001
	2	1,6792	0,8497			
	3	1,3947	1,0277			
Uključenost u društveni život	1	1,3651	1,0365	0,002	0,005	0,971
	2	1,7925	0,8629			
	3	0,7368	1,0050			
Odnos vojnika sa članovima porodice (supružnici, roditelji)	1	1,8571	0,7590	0,817	0,316	0,431
Kontakti sa porodicom	2	2,1321	0,7635			
	3	2,1579	0,6789			
Kvalitet odnosa sa porodicom	1	2,3175	0,8581	0,795	0,198	0,106
	2	2,3208	0,8497			
	3	2,3158	0,6619			
Funkcionisanje vojnika u široj socijalnoj sredini						
Zadovoljstvo dužnostima	1	2,1270	0,9068	0,025	0,020	0,989
	2	1,5663	1,0286			
	3	2,2895	0,8023			
Zadovoljstvo obukom	1	1,9838	0,5818	0,001	0,054	0,001
	2	2,1731	0,8794			
	3	1,5000	1,0067			
Uživanje u dužnostima u vojsci	1	1,6984	0,8354	0,039	0,899	0,048
	2	1,7170	1,0447			
	3	1,0526	0,9571			
Ukupni skor	1	41,7460	6,5574	0,519	0,824	0,715
	2	43,4906	7,0564			
	3	38,8421	6,7884			

Rezultati dobijeni skalom socijalnog prilagođavanja vojnika za vreme služenja vojnog roka pokazuju da su najveće prosečne srednje vrednosti utvrđene za ajteme: osećaj odbačenosti (nakon obuke i na početku vojnog roka), zatim prihvatanje pravila vojne sredine (nakon obuke i na početku vojnog roka), društvenost (nakon obuke), kvalitet odnosa sa kolektivom (u sva tri posmatrana perioda) i kvalitet odnosa sa porodicom (u sva tri posmatrana perioda).

Nasuprot tome, vojnici najniže vrednuju zainteresovanost za vannastavne aktivnosti (na kraju vojnog roka), uključenost u društveni život (na kraju vojnog roka) i kvalitet slobodnog vremena (na kraju vojnog roka).

Iz napred navedenog se može uočiti da vojnici najviše vrednuju opisnu kategoriju funkcionisanja koja se odnosi na interpersonalne odnose koje ostvaruju sa drugim vojnicima,

Napominjemo da je ukupan skor svih ajtema najveći nakon obuke, a najmanji na kraju vojnog roka. Međutim, između podgrupa vojnika nema statistički značajnih razlika.

Od 21 ajtema skale socijalnog prilagođavanja vojnika za vreme služenja vojnog roka, statistički značajne razlike između podgrupa vojnika uočene su za 7 ajtema: zadovoljstvo dužnostima ($p < 0,05$), zadovoljstvo obukom ($p < 0,001$), uživanje u dužnostima u vojsci ($p < 0,05$), kvalitet slobodnog vremena ($p < 0,001$), uključenost u društveni život ($p < 0,005$), kvalitet odnosa sa kolektivom ($p < 0,05$) i teškoće u komunikaciji sa drugovima ($p < 0,01$).

Od navedenih ajtema, tri se odnose na funkcionisanje vojnika u široj socijalnoj sredini (zadovoljstvo dužnostima, zadovoljstvo obukom, uživanje u dužnostima u vojsci), dva na uloge u funkcionisanju vojnika vezane za dokolicu (kva-

Tabela 2

Opisne kategorije funkcionisanja vojnika u vojnoj sredini

Ajtemi SASS	podgrupa	$\bar{x}$	SD	p 1/2	p 2/3	p 1/3
Interpersonalni odnosi	1	2,2857	0,9233	0,814	0,175	0,350
Društvenost	2	2,3774	0,8599			
	3	2,2105	0,9346			
Aktivno društveno ponašanje	1	2,0159	0,8518	0,847	0,267	0,409
	2	2,2642	0,7634			
	3	1,8684	0,9056			
Kvalitet odnosa sa drugovima u vojsci	1	2,1270	0,6389	0,482	0,219	0,458
	2	2,1132	0,6978			
	3	2,1053	0,6358			
Kvalitet odnosa sa kolektivom	1	2,3492	0,5130	0,032	0,504	0,152
	2	2,3208	0,7789			
	3	2,3421	0,6689			
Socijalna privlačnost	1	1,9683	0,6213	0,306	0,534	0,132
	2	2,1887	0,6810			
	3	1,8421	0,7893			
Prihvatanje pravila vojne sredine	1	2,4444	0,5321	0,854	0,575	0,496
	2	2,5283	0,5408			
	3	2,1842	0,7663			
Osujećenja vojnika u jedinici	1	1,8571	0,5918	0,206	0,007	0,046
Teškoće u komunikaciji sa drugovima	2	2,0377	0,7586			
	3	2,0000	0,4650			
Osećaj odbačenosti	1	2,3333	0,6956	0,663	0,180	0,308
	2	2,5472	0,6670			
	3	2,2895	0,8023			
Teškoće u rukovanje novcem	1	2,0476	0,8506	0,695	0,940	0,674
	2	1,9434	0,8638			
	3	1,9474	0,8989			
Osećanja vojnika u jedinici	1	1,9524	0,7280	0,215	0,530	0,062
Radoznalost	2	2,0566	0,8638			
	3	1,7368	0,8909			
Intelektualne preokupacije	1	1,8571	0,8003	0,208	0,919	0,195
	2	1,9434	0,9285			
	3	1,7632	0,9134			
Sujeta	1	2,0794	0,6550	0,253	0,595	0,466
	2	2,0943	0,7662			
	3	2,3684	0,5383			
Upravljanje okolinom	1	1,9048	0,7343	0,747	0,304	0,143
	2	2,0189	0,7964			
	3	1,6842	0,7748			

litet slobodnog vremena, uključenost u društveni život), a po jedan na osujećenja (teškoće u komunikaciji sa drugovima) i na uspostavljanje interpersonalnih odnosa vojnika sa drugovima (kvalitet odnosa sa kolektivom).

Značaj utvrđenih statistički značajnih razlika između podgrupa vojnika se najbolje može shvatiti ukoliko se dobijeni nalazi interpretiraju u odnosu na vremenski period služenja vojnog roka. Naime, iako je prilagođavanje vojnika na vojnu sredinu kontinuiran proces koji traje sve vreme njihovog boravka u jedinici, uočena su dva kritična perioda prilagođavanja: na početku služenja vojnog roka (neposredno po dolasku u jedinicu) kao i na kraju služenja vojnog roka (pred otpust vojnika iz jedinice) dok je u vojničkom smislu veoma značajan i period nakon završetka vojničke obuke

kada je vojnik stekao predviđena znanja koja treba da primeni u drugoj polovini služenja vojnog roka.

Početak služenja vojnog roka karakteriše zadovoljstvo vojnika svojim dužnostima u jedinici.

Period nakon završene obuke karakteriše zadovoljstvo obukom, uživanje u dužnostima u vojsci, kvalitet odnosa sa kolektivom, odsustvo teškoća u komunikaciji sa drugovima, kvalitet slobodnog vremena i uključenost u društveni život.

Period na kraju služenja vojnog roka karakteriše zadovoljstvo vojnika dužnostima i stručnom osposobljenošću koju su stekli u vojsci.

Takođe, ukoliko kraj služenja vojnog roka posmatramo u odnosu na početni period možemo zaključiti da ga karakteriše smanjeno zadovoljstvo vojnika obukom i smanje-

no uživanje u dužnostima u vojsci kao i nezadovoljstvo kvalitetom slobodnog vremena.

Rezultati našeg istraživanja pokazuju da početak vojnog roka, u posmatranom periodu od prvih mesec dana od dolaska vojnika u jedinicu, karakteriše zadovoljstvo vojnika dužnostima koje obavlja, odgovornost prema izvršavanju zadataka i pozitivan odnos prema naoružanju. Ovaj nalaz ukazuje da se vojnik u toku perioda adaptacije na vojnu sredinu identifikovao sa vojnom sredinom, da prihvata pravila ponašanja koja važe u vojnoj sredini, te da se identifikovao sa svojom profesionalnom ulogom, a sve to ukazuje na njegovu dobru adaptaciju na vojnu sredinu.

Rezultati našeg istraživanja koji su dobijeni neposredno nakon završene obuke odnose se na period poslednjih mesec dana obuke. Kraj obuke karakteriše zadovoljstvo vojnika svojom profesionalnom obučenosti i uživanje u dužnostima koje obavlja u vojsci. Ovako dobijen nalaz ukazuje na značaj koji vojnici pridaju svojoj profesionalnoj ulozi koju ostvaruju za vreme služenja vojnog roka, odnosno na značaj zadovoljstva i uživanja u dužnostima na obuci, zainteresovanost za obuku, podnošenje psihofizičkih opterećenja i takmičarski duh na obuci.

Nakon završene obuke odnosi vojnika sa vojničkim kolektivom su najkvalitetniji i najmanje je teškoća u komunikaciji sa drugovima u jedinici. Dobijeni nalaz je u korelaciji sa prethodno interpretiranim nalazom gde su utvrđene najviše srednje vrednosti ajtema koje se odnose na odsustvo osećaja odbačenosti, kvalitet odnosa sa kolektivom i društvenost. Dobijeni rezultati su u skladu sa pomenutim istraživanjem problema adaptacije vojnika na vojnu sredinu kojim je utvrđeno da se vojnoj sredini uspešnije prilagođavaju vojnici koji su i pre dolaska u vojnu sredinu uspostavili adekvatne interpersonalne odnose sa svojim vršnjacima i bili dobro prihvaćeni u njihovom društvu (3, 4). Takođe je utvrđeno da kvalitet života vojnika za vreme služenja vojnog roka zavisi od međusobnih odnosa vojnika sa drugim vojnicima te da su od dolaska vojnika na odsluženje vojnog roka, socijabilniji vojnici lakše sklapali nova poznanstva i bili bolje prihvaćeni u društvu svojih drugova dok su manje socijabilni vojnici ispoljavali probleme u uspostavljanju komunikacije sa svojim drugovima. Međutim i oni su postepeno tokom služenja vojnog roka uz pomoć svojih socijabilnijih drugova uspostavljali nova poznanstva i prijateljstva, što je, kako se približavao kraj vojnog roka, dovelo do sve značajnijeg porasta socijalne inicijative i stepena društvenosti vojnika (5).

Rezultati našeg istraživanja takođe pokazuju da je za vreme vojničke obuke i izvršavanja vojničkih zadataka u društvu svojih vršnjaka postepeno došlo do sve većeg zbližavanja vojnika i stvaranja kvalitetnih odnosa vojnika pojedinca sa kolektivom u celini. Kroz svakodnevne susrete pripadnika vojničke grupe u zajedničkim prostorijama kasarne, nastavnim objektima i sportskim igralištima, vojnici su ostvarivali svoje potrebe za druženjem. Pri uključivanju vojnika u vojni kolektiv i pri uspostavljanju međusobnih drugarskih odnosa oni su se grupisali u parove, dijade ili u

veće grupe sa sličnim sklonostima, sličnog socijalnog porekla, stepena obrazovanja, interesovanja i po podudarnosti strukture ličnosti. Među nekima je došlo do naklonosti i socijalne privlačnosti ili naprotiv, prisustvo nekih drugova ih je uznemiravalo ili čak iritiralo kada su različiti argumenti ili različito mišljenje u razgovoru stvarali probleme u komunikaciji među njima. Kroz zajedničke probleme u adaptaciji na vojnu sredinu, karakteristične za grupu vojnika u celini, vojnici su se zbližili sa svojim drugovima tako da je nakon završene obuke već završen proces identifikacije vojnika sa manjom ili većom grupom novih drugova i kolektivom u celini. Rezultati dobijeni u našem istraživanju pokazuju da su socijabilniji vojnici pomogli manje socijabilnijim drugovima tokom obuke da se uključe u vojni kolektiv i uspostave drugarske odnose sa njima kako bi se i oni osećali prihvaćenim u kolektivu. Pri tom su i vojnici koji su ispoljavali teškoće u komunikaciji sa svojim drugovima na početku vojnog roka, pokazali zainteresovanost i želju za druženjem što sve ukazuje na značaj drugarstva u vojnoj sredini.

Period nakon završene obuke karakteriše, takođe, i najbolji kvalitet slobodnog vremena i najveća uključenost vojnika u društveni život, što znači da vojnici koriste slobodno vreme za druženje sa drugovima kao što je već opisano, bilo u kasarni ili pri zajedničkim izlascima van kasarne u grad, bioskop, kafić.

Međutim, rezultati koji se odnose na period na kraju vojnog roka, pred otpust vojnika iz jedinice, daju sasvim drugu sliku. Prema proceni vojnika, kraj služenja vojnog roka karakteriše najmanji kvalitet slobodnog vremena i najslabija uključenost vojnika u društveni život. Kao što je već pomenuto, radi se o ajtemima čije su srednje vrednosti na kraju vojnog roka upadljivo najniže u odnosu na srednje vrednosti, kako navedenog ajtema u prethodnim periodima služenja vojnog roka tako i svih ostalih ajtema. Ovako dobijen nalaz ukazuje na nezadovoljstvo vojnika korišćenjem slobodnog vremena na kraju vojnog roka. To znači da na kraju vojnog roka vojnici pokazuju sve manju zainteresovanost za društveni život van kasarne, za odlazak u bioskop ili u pozorište. Kao da pasivno iščekuju kraj vojnog roka, kao da su se emocionalno i fizički istrošili. Iako se vojnici međusobno već dovoljno dobro poznaju i iako su uspostavili adekvatne međusobne odnose nemaju izraženiju potrebu da slobodno vreme na kraju vojnog roka provode u društvu svojih drugova iz jedinice, da zajedno izlaze i da se intenzivnije druže i van kasarne.

Na kraju služenja vojnog roka najveće je zadovoljstvo vojnika stručnom osposobljenošću koju su stekli u vojsci. Završivši obuku vojnici su stekli potrebna profesionalna znanja i veštine sadržane u nastavnim planovima i programima vaspitno-obrazovnog rada, pravilima ponašanja i međusobnih odnosa u službi i stručno su osposobljeni za vojnu službu, posebno ukoliko su uspešno ostvarili sve zadatke koje su pred njih postavile starešine. Pri tom doživljavaju interese i ciljeve jedinice kao svoje interese, svesno prihvataju propisane obaveze i pravila ponašanja i ulažu maksimalne napore da se postavljeni zadaci kvalitetno i blagovremeno izvršavaju.

Međutim, u poređenju sa periodom na početku vojnog roka, vojnici na kraju služenja vojnog roka nisu zadovoljni dužnostima koje obavljaju u jedinici niti uživaju u njima. Kao da nemaju više kapaciteta da se profesionalno angažuju u jedinici. Takođe je smanjeno i učestvovanje vojnika u zajedničkim aktivnostima u jedinici. Žale se da im vreme sve sporije prolazi (24). Dobijen nalaz se može objasniti činjenicom da su vojnici kako se približava kraj vojnog roka sve manje angažovani dužnostima u jedinici, a sve je manje i obaveza koje pred njih postavlja vojna organizacija. Ovaj nalaz ukazuje da, u odnosu na rezultate ranije pomenutog istraživanja problema adaptacije vojnika na vojnu sredinu kojim je utvrđeno da su se prilagođeni vojnici pre dolaska u vojnu sredinu u slobodno vreme bavili sportom, umetnošću (svirali neki instrument i sl.), kompjuterima i sl., da je takođe, $\frac{3}{4}$ odlazilo povremeno ili redovno u crkvu, vojnici iz našeg istraživanja nisu nastavili sa ovim svojim aktivnostima u vojnoj sredini (3).

Ovako dobijen nalaz ukazuje na potrebu vojne organizacije da interveniše u ovoj oblasti funkcionisanja vojnika na kraju vojnog roka. S obzirom da završetak vojnog roka karakteriše sve slabija organizacija života i rada vojnika u

jedinici, potrebno je da se preduzmu mere koje bi značajnije uključile vojnike i u aktivnosti van obuke i obavezne nastave. To se može postići kroz bolju organizaciju slobodnog vremena vojnika u jedinici koje bi se moglo iskoristiti za organizovano učenje nekih novih veština npr. rad na računaru, kurseve jezika, sportske aktivnosti i slično. U prilog tome govori činjenica da bi mogli da nastave aktivnosti kojima su se bavili u slobodno vreme pre vojske – sport, rad na računaru, umetnost (slikanje ili sviranje instrumenta) i u vojnoj sredini i pri tom angažuju i druge zainteresovane vojnike koje bi obučavali u tim veštinama.

Zaključak

Socijalno prilagođavanje vojnika za vreme služenja vojnog roka zavisi od profesionalne uloge vojnika, uspostavljenih međuljudskih odnosa vojnika sa drugovima u jedinici i kvaliteta slobodnog vremena.

Zadovoljstvo profesionalnom ulogom i kvalitet odnosa vojnika sa drugovima su najveći za vreme obuke, dok je kvalitet slobodnog vremena najmanji na kraju vojnog roka.

LITERATURA

1. Bosc M, Dubini A, Polin V. Development and validation of a social functioning scale, the Social Adaptation Self-evaluation Scale. *Eur Neuropsychopharmacol* 1997;7 Suppl 1: S57–70.
2. Kostić P. Psychology of fighting forces. Beograd: Novinsko-informativni centar "Vojska"; 2000. (in Serbian)
3. Dedić G. Soldier's adaptation to the military environment. Beograd: Novinsko-izdavački centar "Vojska"; 2001. (in Serbian)
4. Dedić G, Kostić P. Causes of frustration in soldiers during the period of adaptation to the military environment. *Vojnosanit Pregl* 2001; 58(6): 621–30. (in Serbian)
5. Dedić G. The soldier's quality of life during the military service. *Vojnosanit Pregl* 2003; 60(3): 305–14. (in Serbian)
6. Weissman M, Bothwell S. Assessment of social adjustment by patient self-report. *Arch Gen Psychiatry* 1976; 33(9): 1111–5.
7. Bosc M. Assessment of social functioning in depression. *Compr Psychiatry* 2000; 41(1): 63–9.
8. Weissman MM, Paykel ES. Depressed woman: Study of social relationships. Chicago: University of Chicago Press; 1974.
9. Weissman MM. The assessment of social adjustment. A review of techniques. *Arch Gen Psychiatry* 1975; 32(3): 357–65.
10. Gurland BJ, Yorkston NJ, Stone AR, Frank JD, Fleiss JL. The Structured and Scaled Interview to Assess Maladjustment (SSIAM). I. Description, rationale and development. *Arch Gen Psychiatry* 1972; 27(2): 259–64.
11. Gurland BJ, Yorkston NJ, Goldberg K, Fleiss JL, Sloane RB, Cristol AH. The Structured and Scaled Interview to Assess Maladjustment (SSIAM). II. Factor analysis, reliability, and validity. *Arch Gen Psychiatry* 1972; 27(2): 264–7.
12. Vittengl R, Clark LA, Jarrett RB. Interpersonal problems, personality pathology, and social adjustment after cognitive therapy for depression. *Psychol Assess* 2003; 15(1): 29–40.
13. Suzuki Y, Sakurai A, Yasuda T, Harai H, Kitamura T, Takahashi K, et al. Reliability, validity and standardization of the Japanese version of the Social Adjustment Scale-Self Report. *Psychiatry Clin Neurosci* 2003; 57(4): 441–6.
14. Mundt C, Marks M, Shear K, Greist M. The Work and Social Adjustment Scale: a simple measure of impairment in functioning. *Br J Psychiatry* 2002; 180: 461–4.
15. Kasper S. From symptoms to social functioning: differential effects of antidepressant therapy. *Int Clin Psychopharmacol* 1999; 14 Suppl 1: S27–31.
16. Keller M. Role of serotonin and noradrenaline in social dysfunction: a review of data on reboxetine and the Social Adaptation Self-evaluation Scale (SASS). *Gen Hosp Psychiatry* 2001; 23(1): 15–9.

17. *Bobes J, Gonzalez MP, Bascaran MT, Corominas A, Adan A, Sanchez J*, et al. Validation of the Spanish version of the social adaptation scale in depressive patients. *Actas Esp Psiquiatr* 1999; 27(2): 71–80.
 18. *Gorenstein C, Moreno RA, Bernik MA, Carvalho SC, Nicastri S, Cordas T*, et al. Validation of the Portuguese version of the Social Adjustment Scale on Brazilian samples. *J Affect Disord* 2002; 69(1–3): 167–75.
 19. *Vazquez Morejon AJ, Jimenez Ga-Boveda R*. Social functioning scale: new contributions concerning its psychometric characteristics in a Spanish adaptation. *Psychiatry Res* 2000; 93(3): 247–56.
 20. *Achard S, Chignon JM, Poirier-Littre MF, Galinowski A, Pringuey D, Van Os J*, et al. Social adjustment and depression: value of the SAS-SR (Social Adjustment Scale Self-Report). *Encephale* 1995; 21(2): 107–16.
 21. *Cooper P, Osborn M, Gath D, Feggetter G*. Evaluation of a modified self-report measure of social adjustment. *Br J Psychiatry* 1982; 141: 68–75.
 22. *Hudson CR, Kirby KC, Firely ML, Festinger DS, Marlowe DB*. Social adjustment of family members and significant others (FSOs) of drug users. *J Subst Abuse Treat* 2002; 23(3): 171–81.
 23. *Wieduwilt KM, Jerrell JM*. The reliability and validity of the SAS-SMI. *J Psychiatr Res* 1999; 33(2): 105–12.
 24. *Dedić G, Krstić J*. The personality of soldiers with inappropriate behavior patterns at the end of military service. *Vojnosanit Pregl* 1997; 54(1): 11–7. (in Serbian)
- Rad je primljen 1. IX 2003. god.

Abstract

Dedić G. *Vojnosanit Pregl* 2004; 61(6): 637–643.

SOLDIER'S SOCIAL ADAPTATION DURING THE MILITARY SERVICE

Soldier's social adaptation includes his interpersonal relationships with his environment integration into the military community and the ability to fulfill his role in the military environment and to function adequately outside of it. The aim of this study was to establish the dynamics of soldier's social adaptation during the military service. The study involved soldiers of two platoons of the Armed Forces of Serbia and Montenegro, divided into three groups according to the period of the study: after the first month, after the basic training and at the end of the military service. The instruments applied for the study were sociodemographic questionnaire and Social Adaptation Self-evaluation Scale. Statistical analysis of the obtained data was done using Student's t-test. The results of the study that soldier's contentment with his professional role and with the quality of his interpersonal relations was highest during the basic training, but the quality of leisure activities was lowest at the end of the military service.

Key words: military personnel; social adjustment; adaptation, psychological; interpersonal relations; questionnaires.